

Animal welfare, etológia és tartástechnológia

Animal welfare, ethology and housing systems

Volume 2

Issue 1

Gödöllő
2006

AZ ÁLLATJÓLÉTI VIZSGÁLATOK LEHETŐSÉGEI

Györkös István

Állattenyésztési és Takarmányozási Kutatóintézet,
2053 Herceghalom, Gesztenyés u. 1.
E-mail: gyorkos.istvan@atk.hu

Összefoglalás

A szerző összegzi a welfare fogalmának legfontosabb meghatározásait, vizsgálatának lehetőségeit, a welfare összefüggéseit az állat közérzetével, igényeivel, az állatok szabadságjogaival, a welfare megítélésének társadalmi–etikai kérdéseivel, és hangsúlyozza egyes kifejezések pontos terminológiai használatának jelentőségét.

Kulcsszavak: állatjólét, állatok szabadságjoga, terminológia használata

Possibilities in animal welfare studies

Abstract

The main definitions of welfare concepts, possibilities of welfare studies, its connections with animal's well-being, needs, freedoms, the judgements of moral questions were summarised and the importance of usage of proper terminology in welfare concepts was emphasized in the article by the author.

Keywords: welfare concepts, welfare concepts, usage of proper terminology

Bevezető

Kutatási és oktatási tapasztalataim szerint, bizonyos terminológiai problémák mutatkoznak a *welfare* fogalmának hazai alkalmazásában, továbbá az állatok hasznosításának társadalmi megítélésével kapcsolatos *morális elvek* és az *állati jogok* terminológiai használatában, ezeknek a fogalmaknak egymáshoz való viszonyában, sőt egyes kifejezések nyelvi fordításában is. A *welfare* fogalom meghatározásának szükségességét más kutatók is megerősítik (*Steward*, 1989; *Fraser és mtsa*, 1998). Írásomban a jelzett fogalmak tisztázásához kívánok röviden hozzájárulni, rámutatva a *welfare* vizsgálatának lehetőségeire is.

A technológia, mint az állat környezete

Az ún. iparszerű állattartási technológiák elterjedésével jogosult a kérdés: jól van-e az állat a környezetében? A válasz megadható, ha az állat pillanatnyi jóléti állapotának tényezőit, vagy szükségleteinek ellátottsági szintjét – mint mérhető paramétereket – vizsgáljuk, vagy közérzetének állapotát kívánjuk megítélni. Ez utóbbi közvetlenül nem mérhető, de közvetve becsülhető.

A *welfare* kifejezés az állatvédelem területéről származik, de ma már általánosan az állat jellemző (mentális és fizikai) állapotát fejezi ki adott technológiai rendszerben, pillanatnyi adaptációs helyzetét jelöli környezetéhez. Tehát az állat belső és külső környezetét kölcsönhatásaiban kezeli, de közvetlenül az állat bizonyos állapotát vizsgálja adott környezeti viszonyok között. *Broom* (1986) általánosan ismert megállapítása szerint az állat azon állapota, hogy megállja helyét a környezetében, alkalmazkodik ahhoz (Cit.: *Fraser és mtsa*, 1998). Magyarul úgy is mondhatnánk, hogy az állat *boldogul* környezetében.

Az állat pillanatnyi állapotának alakulásából, adott környezetben, következtethetünk a fitnessre (*fittség, életrevalóság*) és az állat *közérzetére (well-being)* is (FAWC, 1993). A *welfare* kiértékelésére számos országban – különböző szinten kifejlesztett – értékelő rendszereket használnak, melyek alapja az állatok élettani, viselkedési, egészségi, termelési mutatóinak összegző elemzése adott tartási, takarmányozási, gondozási, management, stb., technológiában. A technológia tehát nemcsak a szoros értelemben vett tartásmódot jelenti (jóllehet sokszor ezzel jellemzik a technológiai rendszer egészét is), hanem az adott környezeti rendszert, minden tényezőjével együtt. Módszertanilag és tartalmát tekintve az értékelés egyik típusa az ún. ellenőrző lista (check list), mely lineárisan felépített, jól átlátható és könnyen kiértékelhető. Hátránya, hogy az állat és környezete közötti komplexebb kapcsolatokat, kölcsönhatásokat nem képes kimutatni. Másik típusa az ún. értékelő (*index*) rendszer, mely jól alkalmazható az állatra gyakorolt, összetett környezeti hatások kimutatására különböző technológiákban. Az értékelés sajátos lehetősége a (kedvező és kedvezőtlen) technológiai hatások egymást kompenzáló, vagy kizáró jellege (*Sundrum és mtsai*, 1994, *Bartussek*, 1999; *Hörning*, 2000; *Rousing és mtsai*, 2000). Arra, hogy milyen mérhető és értékelhető elemeket tartalmaz az állat *welfare* állapota adott környezetben, több kutatási eredmény látott napvilágot, melyek állatfajonként eltérőek (*Lindfors*, 1989; *Simonsen*, 1996; *Ruis-Heutinck és mtsai*, 2000; *Györkös és mtsai*, 2000; *Györkös és mtsa*, 2004). Az értékelő rendszerek között – adott fajra vonatkozóan – ma még nincs megegyezés a paraméterek egységes kiválasztásában.

Mások inkább a *welfare* környezeti jelentőségét hangsúlyozzák, különösen a technológiák, vagy azok részegységeinek állatjóléti minősítése érdekében. Ebben az utóbbi esetben azonban már nem az állat jóléti állapota, hanem a technológia minősítése a cél.

A fogalom munkahipotézist segítő, aktuális meghatározásában szerepet játszhatnak olyan tényezők is, mint pl. a kutatók által elfogadott hedonisztikus elvek, melyek szerint az állat szükségtelen fájdalmainak elkerülése helyett, a fájdalom nélküli tartásmód válik célkitűzéssé. Más esetben, természeti elvek hangsúlyozása következtében ugyanígy, a természetszerű tartásmód válhat a fogalom meghatározóbb elemévé (Johannesson és mtsai, 2000).

A jelzett alkalmazkodás során az állat – szabályozó rendszereinek segítségével, viselkedés - élettani lehetőségeivel – adaptálódik a környezeti tényezőkhöz. Így, pl. az állat felnevelése alatt, tanulásal sajátítja el azokat a leghatékonyabb elhárító, rituális mozdulatokat, melyeket később a rangsorküzdelmek során legkisebb energiával pontosan használ is (viselkedési szabályozás), vagy a központi idegrendszer opioid fehérjei – kedvezőtlen adaptációs helyzetben, fájdalom esetén – csillapítják az állat fájdalomérzetét (élettani szabályozás). Ily módon az állat csökkentheti az averzív ingerek hatásait. Az alkalmazkodás lehet jó (sikeres) vagy rossz (sikertelen) és e határok közötti állapotok valamelyike (Fraser és mtsa, 1998).

Az adaptációs folyamatban az állat *welfare* állapotát mérhetjük. Ez lényeges szempont és az állatjóléti vizsgálatok valójában ezen alapulnak, mert van olyan eleme is a *welfare*-nek, mely nehezen, vagy nem mérhető közvetlenül. Azok a környezeti hatások, melyek az állatot a „megfelelő” alkalmazkodásra kényszerítik, alapvetően nem károsak. A technológia egyes hatásaihoz azonban az állat nem képes alkalmazkodni, ezek akadályozzák az egyed élet- vagy termelési szükségleteinek kielégítését. Az ilyen hatások – mint a környezet stresszorai – okoznak káros stresszhelyzetet az állatban, mely a fitnesszt csökkenti. Ilyen esetben általában már az állat életszükségleteinek kielégítésében is zavar támad és termelése is elmarad genetikai képességeitől. A fitnessz biológiai értelemben egy genotípus fenotípusos megjelenésének egyedi mértéke. A fitnessz csökkenése, az állat bizonyos mértékű stresszállapota olyan környezetben (technológiában) valószínű, melyben pl. nagyobb a betegségek és elhullások aránya, késik az optimális tenyésztésbe vételi időpont, vagy csökken az utódok száma, stb.

Az állatjólét kifejezés jó környezeti tényezőkre utaló értelmét többek között Jávorka (2005) is megállapítja és ezt még kimutathatóan szépirodalmi források is (pl. Ambrus Z.) megerősítik. Ugyanakkor ez a kifejezés a *welfare* általános megítélésére is elfogadhatónak tűnik, mert a jó környezetben tartott (jóltartott: jó elhelyezésű, jól takarmányozott, jól gondozott, egészségügyi szempontból jól ellátott, stb.) állatra vonatkozik, hiszen a *welfare* alapvetően a környezeti tényezők állatra gyakorolt hatásait vizsgálja.

A *welfare* kifejezés azonban magába foglal egy jól elkülöníthető másik fogalmat is, mellyel azt jelöljük, hogy az állat hogyan érzékeli saját állapotát. Ez az állat *közérzetére* vonatkozik. Már a Brambell bizottság (1965) megállapította, hogy a *welfare* meghatározásánál az állat közérzetét is tényként kell figyelembe vennünk annak ellenére, hogy az közvetlenül nem mérhető, de a *welfare* része, miután az állat szervezeti működéséből, élettani felépítéséből, viselkedéséből következik (pl. éhes, vagy szenved).

Arra vonatkozik, ahogyan az állat saját állapotát érzi (*Fraser és mtsa*, 1998). További megítélés kérdése, hogy a *welfare* meghatározó tényezője e az állat mentális (tanult) tapasztalatainak összessége saját környezetében, melyek jók vagy rosszak lehetnek, mint ezt *Simonsen* (1996) és más skandináv kutatók hangsúlyozzák. Ezek a tapasztalatok közvetlenül nem mérhetők, hanem közvetve becsülhetők. Valószínű meghatározói az állat életszükségletei, "életérzései", melyeket szabadságjogokként is elfogadtak.

A közérzet fogalmára angolszász területen a *well-being* kifejezést használják. Francia megfelelője: *bien-être*, németül: *Wohlbefinden*. Magyarul talán az állat *jóllétéről* beszélhetünk. Ebben az értelemben helyesen használja a hazai állatvédelmi rendeletek nyelvezete (*Hanzséros*, 2005) és ezt megerősítik más szépirodalmi utalások is (*Jókai, Mikszáth*, (cit: *Jávorka* 2005)). Valószínűleg módosításra szorul az a megállapítás, hogy az állat közérzete inkább rövidtávú állapotot jelöl, hiszen pl. ismert, hogy tejelő tehének tőgybimbóinak tiprása a sérült állatban viszonylag rövid, éles fájdalommal jár, súlyos állatjóléti problémát jelent, míg legalább ilyen súlyos lehet, a zsúfoltság következtében keletkező, társas stresszhatás, mely viszont tartósabb közérzetváltozást okoz adott populáció egyedeiben. Az állat fájdalommal is járó distress állapota lehet rövid és hosszú időtartamú is.

Az állat jólétének etikai problémái

Az *állatjólét* – etikai megfontolások nélkül – mérhető, becsülhető, miután a fogalom nem az ember, állattal kapcsolatos, valamilyen megítélésére vonatkozik, hanem az állat élettani, viselkedési, egészségi, termelési, stb. jellemzőire. Miután meghatároztuk, hogy az állat milyen állapotban (kedvezőtlen, elfogadható, vagy kedvező) van adott technológiában, továbbra is jogosult az a kérdés, hogy ennek az eredménynek milyen a társadalmi, fogyasztói megítélése. Egymástól eltérő két szempont tehát a *jólét mérése (becslése)* és *etikai megítélése*. Az állat jólétének pillanatnyi állapota alapján az ember eldöntheti, hogy azt elfogadja-e vagy nem, vagy meg akarja-e változtatni a környezetet, technológiát, vagy sem. Sőt a döntés a változtatás mértékét is befolyásolhatja. Ilyen értelemben tehát az állatjólét biztosított mértéke részben tudományos vizsgálatok tárgya, részben etikai döntések eredménye. Jól mutatja ezt pl. a brit állatvédő mozgalom fejlődése, mely széleskörű társadalmi, etikai bázison alakult ki olyan erőteljesen, hogy sokszor az állati termék előállítás hazai, gazdasági érdekeit sem kímélte, mint ahogyan ezt *Gatward* (2001) is kimutatta. Az alapvető ok az 1960-as évek közepére kialakult iparszerű technológiák – gazdasági állatokra gyakorolt – hatásaiban keresendő, melyeket a *Brambell* bizottság (1965) megalapozó módon rögzített. Hazánkban ezek az iparszerű technológiák, a gazdasági állatok hasznosítására, mintegy két évtizednyi késéssel épültek ki. Jellemzőikre, csoportosításukra korábbi munkánkban tértünk ki (*Györkös és mtsa*, 2005).

Az 1970-ben kormányzati keretek között megalakult brit *Gazdasági Állatokat Védő Tanácsadó Testület* (Farm Animal Welfare Advisory Committee) 1979-ben *Gazdasági Állatokat Védő Tanácsa* (Farm Animal Welfare Council, FAWC) módosult. Ez a testület végzi folyamatosan az állatvédelmi törvények, kormány szintű ajánlások, rendeletek előkészítését. Meghatározó szerepe volt és van az állatjóléti irányelvek megfogalmazásában. De ez a testület ismertette és értékelt az ún. etikai okokból biztosítandó szabadságjogokat is (FAWC, 1992, 1993) és emelte azokat a társadalmi közfigyelem homlokterébe. Ismert, hogy az első uniós állatjóléti javaslatok csak később, 1978-tól jelentek meg, melyekben a már korábban előkészített brit irányelvek is bekerültek és tudományos kidolgozottságuk, társadalmi, etikai megalapozottságuk folytán folyamatosan beépülnek.

Megállapítható tehát, hogy a technológiai-környezeti megfontolások mellett az uniós és így az átvett hazai állatvédelmi szabályozást etikai elvek is nagyon erősen meghatározzák. Ezekben a háziállatok egészségének és közérzetének együttes javítására irányuló, növekvő társadalmi (részben fogyasztói) igény is kifejeződik (Blokhuys és mtsai, 2000). Az állat közérzetére, jóllétére vonatkozó fogalmak tehát, valószínűleg a társadalom etikai elveit is kifejezik. A hazai szabályzórendszer ezt is megfelelően átvette és erre a rendeletek nyelvezetében, szövegezésében több helyen utal. Az állatjóléti törekvések tehát kimutathatóan etikai követelményeket is tartalmaznak, melyeket a hazai szabályzó rendszer állatjóléti rendeletei is kifejeznek. Ma még problematikus annak kimutatása, hogy az etikai szempontok milyen mértékben és módon érvényesülnek a gyakorlatban.

Az állat igényei és jogai

Természetes összefüggés van az állat *igényei* és ún. *jogai* között. Az állatjólét fogalmához kapcsolódik az állatok igényeinek minél pontosabb megismerése (Bracke és mtsai, 1999). Helyesebb talán az állat élettani, viselkedési szükségleteiről beszélni. Vannak alapvető szükségletei, melyek életjelenségeiből és továbbiak, melyek termeléséből, hasznosításából következnek. Az állat jólétének és életszükségleteinek természetes kapcsolatát jól mutatja Metz és mtsa (2003) meghatározása a *welfare* fogalmáról, mely a szabadságjogok alkalmazásához is kapcsolódik. Szerintük a fogalom az állat saját maga által érzékelt életminőségét fejezi ki. Ehhez a különböző életszükségleteinek kielégítettségi szintjét és hiányait célszerű megbecsülni, melynek meghatározó tényezői pl. a fájdalom, éhség és félelem. Az állatnak evolúciós fejlődése során kialakultak azok az észlelési és érzékelési rendszerei, melyekkel a változó környezethez alkalmazkodik.

A FAWC (1992, 1993) – normák előírása helyett – öt pontban ismertette az állatok alapvető szabadságjogait.

Eszerint az állatnak szabadságában áll (joga van) elkerülnie:

1. a szomjazást, éhezést és táplálékhiányt
2. a kényelmetlenséget
3. a fájdalmat, sérülést és betegséget
4. kifejezheti természetes viselkedését
5. joga van félelem, stressz nélkül élni.

A fenti öt szabadságjog biztosítása az állat „ideális” közérzeti állapotát eredményezi. Amint ezt *Fraser és mtsa*, (1989) megállapította, az említett szabadságjogok a társadalom etikai megfontolásaiból származnak. A jogokra már korábban a *Brambell* jelentés (1965) is utalt. A szabadságjogok bekerültek a gazdasági állatokra vonatkozó brit jóléti kodifikációkba, majd pedig az uniós és hazai szabályozó rendszerbe is. Kedvező hatásuk, hogy az állattartó gazdáknak etikai iránymutatással szolgálnak, de fontos lenne az is, hogy részletesen ismerjük és kidolgozzuk egy-egy szabadságjog biztosításának szükséges mértékét adott környezetben. Az a szabadságjog pl., hogy az állat kifejezhesse természetes viselkedését, azt is jelenti, hogy az állatjólét becslése érdekében teljes viselkedéskészletét figyelembe kell vennünk. Tehát az állatok fontos életszükségletei mint *igényei* sőt *jogai* fogalmazódnak meg az állatjóléti elvek társadalmi elvárásaként.

Az iparszerű technológiák felülvizsgálata napjainkban tart, ehhez az állatjóléti szabályzórendszer is kidolgozásra került, mely segítheti a megfelelő technológiai átalakulást. A gazdasági állatok technológiáinak tudományos jellegű, állatjóléti értékelése több uniós tagországban előrehaladott szinten van, mely munka hazai vonatkozásban is időszerűvé vált, hasonlóan a gazdasági állatokra vonatkozó legfontosabb etikai elvek kidolgozásához.

A szakkifejezések nyelvi fordítása

Eredeti kifejezések nyelvi fordításánál alapvető kérdés, hogy sikerül-e megtalálnunk annak magyar megfelelőjét? Gyakori eset, hogy egyes problémák tisztázása latin, vagy angol kifejezések többségének használatával folyik. Vannak rá példák, hogy az olyan fogalmakat, amelyeket nemzetközileg elfogadnak (ilyen a *welfare* kifejezés is) nem is fordítják le. A helyes anyanyelvi forma megtalálásával azonban, adott szakmai kérdésekben növelhető a hatékony vitapartnerek száma, szélesíthető a társadalmi bázis és ellenőrzés, továbbá a vitatott probléma közérthetőbb megvilágításba kerülhet. Mindig eldöntendő, hogy adott esetben mi szolgálja jobban a világosabb problémafelvetést és melyik ígér gyorsabb eredményt.

Sok zavar forrása másrészt nyelvünkben a többértelmű idegen kifejezések használata. Előfordulhat az a furcsa helyzet is, hogy kellően nem tisztázott fogalmakat fordítunk le azzal a felemás eredménnyel, hogy aztán az eredeti és a fordított változat is önálló életre kel. Ez a helyzet akadályozza a megértést.

Az állat *jóléte* és *jólléte* nem ugyanazt a fogalmat jelöli tehát, így valószínűleg nem tartható az az érvelés, hogy magyarul az első helyes, utóbbi pedig nem (*Jávorka*, 2005), mert az első *jó környezetben tartott*, másik pedig *jó közérzetű állatra* utal. Az *állatjóllét* esetünkben természetesen nem a *jólét* régies formája (bár van ilyen szótári jelentése is), hanem az eltérő tartalmat fejezi ki. Fontos tehát a terminológiai tisztázás és nagyon fontos a megfelelő magyar kifejezések megtalálása és használata is. A sorrend azonban nem cserélhető fel.

Irodalom

Bartussek, H. (1999): A review of the Animal Needs Index (ANI) for the assessment of animal's well-being in the housing systems for Austrian proprietary products and legislation. *Livest. Prod. Sci.*, 61: 179-192.

Blokhuis, H. J., Ekkel, E. D., Wechsler B. (2000): Improving health and welfare in animal production. Wageningen Pers, EAAP publication No. 102. 7.

Bracke, M. B. M., Spruijt, B. M., Metz, J.H.M. (1999): Overall welfare reviewed. Part 3.: Welfare assessment based on needs and supported by expert opinion. *Netherlands Journal of Agricultural Science*. 47: 307-322.

Brambell, F. W. R. (1965): Report of the Technical Committee to enquire into the welfare of animals kept under intensive livestock husbandry systems HMSO, London. 9.

FAWC (1992): FAWC updates the five freedoms. *Vet. Record*, 131: 357.

FAWC (1993): Second report on priorities for research and development in farm animal welfare. MAFF, Tolworth

Fraser, A. F., Broom, D. M. (1998): Farm animal behaviour and welfare. Cab International, Wallingford, UK, 251-391.

Gatward, G. (2001): Livestock ethics. Chalcombe Publications, 33-86.

Györkös, I., Borka, Gy., Báder, E., Bölcskey, K., Bak J. (2000): Az állatvédelem problémái a szarvasmarha-tenyésztésben. XXVIII. Óvári Tudományos Napok Vol. 1.: 87-92.

- Györkös, I., Borka, G., Bölcskey, K., Bozó S., Báder, E., Oppel, K., Szűcs E. (2001): Assessment of animal welfare in a dairy cattle herd with loose housing system. Wageningen Pers, 52. EAAP, Budapest, Proc. 236.
- Györkös, I., Kovács, K. (2004): Az emberi gondozás hatása borjak viselkedésére. Állattenyésztés és Takarmányozás, 53. 4.: 337-356.
- Györkös, I., Kovács K. (2005): Állatjóléti fejlesztés – fenntartható szarvasmarhatartás és tenyésztés. AWETH. Vol 1 3. 173-182.
- Hanzséros, F. (2005): Az állatjólét és az állatvédelem hatása az állattenyésztésben. AWETH. Vol. 1.: 19-30.
- Hörning, B. (2000): Scoring systems to assess housing conditions of farm animals – examples from dairy cows and laying hens. Wageningen Pers, EAAP publication No. 102. 89-97.
- Jávorka L. (2005): Nyelvészeti gondolatok egy újdonsült villanyújság címéről. AWETH, Vol. 1.2-11.
- Johannesson, T., Alban, L., Johnses, P. F. (2000): Weighting of different measures in the assessment of farm animal welfare: a challenge. Wageningen Pers, EAAP publication No. 102. 9-16.
- Lindfors L. (1989): The use of getting up and lying down movements in the evaluation of cattle environments. Vet. Res. Communic., 14. (4): 307-324.
- Metz J.H.M., Bracke, M.B.M. (2003): Assessment of the impact of locomotion on animal welfare. EAAP, session M.5. Locomotor Disorders in Cattle, Pigs and Poultry, 1-7.
- Rousing, T., Blonde, M., Sorensen, J. T. (2000): Indications for the assessment of animal welfare in a dairy cattle herd with a cubicle housing system. Wageningen Pers, EAAP publication No. 102. 37-44.
- Ruis–Heutinck, M. C., Smits, A. C., Smits J., Heeres J. (2000): Effects of floor type and floor area on behaviour and carpal joint lesions in beef bulls. Wageningen Pers, EAAP publication, No. 102., 29-36.
- Simonsen, H. B. (1996): Assesment of animal welfare by a holistic approach: Behaviour, health and measured opinion. Acta Agric. Scand. Sect. A., Anim. Sci. Suppl. 27: 91-96.
- Steward, M. (1989): Teaching of animal welfare to veterinary students. The status of animals (ed.: Peterson D. – Palmer M.) CAB International, Wallingford, 202.
- Sundrum, A., Andersson, R., Postler, G. (1994): Tiergerechtheitsindex – 200. ein Leitfaden zur Beurteilung von Haltungssystemen.. Köllen Druck + Verlag GmbH. Bonn, 221.